

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING MAKTABGA MOSLASHUV JARAYONINING PSIXOLOGIK MUAMMOLARI

*Jo'rayeva Dिल्фуза Abdug'aniyevna,
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti Ijtimoiy-gumanitar
kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya Mazkur maqolada kichik maktab yoshidagi bolalarning maktabga moslashuv jarayoning psixologik muammolari, moslashuv jarayoni va uning tushunchasi olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari tadqiq etilgan, ilmiy-nazariy asoslari tahlil etilib ular bo'yicha xulosalar jadval va diagrammalar asosida tahlil qilib berilgan.

Kalit so'zlar: maktab yoshimaktab, moslashuv, psixologik muammolar, adaptatsiya, bola, xulosa, kirish, ong, ko'nikma, jarayon.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ШКОЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

*Джураева Дильфуза Абдуганиевна
Ташкентский государственный имени Алишера Навои Университет узбекского языка и литературы
Преподаватель социально-гуманитарного факультета*

Аннотация: В данной статье исследованы психологические проблемы процесса школьной адаптации детей младшего школьного возраста, процесс адаптации и его понятие, проанализированы научно-теоретические основы и проанализированы основанные на них выводы на основе таблиц и диаграммы.

Ключевые слова: школа, адаптация, психологические проблемы, адаптация, ребенок, вывод, внедрение, сознание, навык, процесс.

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF THE SCHOOL ADAPTATION PROCESS OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

*Jo'rayeva Dिल्фуза Abdug'aniyevna
Tashkent state named after Alisher Navoi University of Uzbek Language and Literature Teacher of
social and humanitarian department*

Abstract: In this article, the psychological problems of the school adaptation process of children of small school age, the adaptation process and its concept have been researched, the scientific-theoretical foundations have been analyzed and the conclusions based on them have been analyzed based on tables and diagrams.

Key words: school, adaptation, psychological problems, adaptation, child, conclusion, introduction, consciousness, skill, process.

KIRISH. Hozirgi vaqtda «moslashish» atamasi juda ko'p ma'nolarga ega. Bu murakkab va ko'p qirrali tushuncha bo'lib, umumiy, keng ma'noni anglatadi, balki ko'p darajalardan birining hodisalarini ham anglatadi. Eng boshidanoq «moslashish» atamasi biologiyada qo'llanila boshlandi fanlar va birinchi marta fiziologiyada paydo bo'lgan. 1865 yilda nemis fiziologi Auberg Highlander birinchilardan bo'lib «moslashish» atamasini taklif qildi. Moslashuv (lotincha “ad” – “to”; “aptus” so'zidan olingan. «mos»; «aptatio» - «tekislash»; moslashish - «moslashish») degan ma'noni anglatadi. 6 yoshdan 12 yoshgacha bo'lgan davr bolaning tizimli bilim va ko'nikmalarni egallashi uchun zarur bo'lgan; mehnat hayoti bilan tanishtirishni ta'minlaydigan va ularga yo'naltirilgan mehnatsevarlikni rivojlantirish davri hisoblanadi. Bu yoshdagi bolada atrof-muhitni o'zlashtirish qobiliyati rivojlanadi. Qulaylik bilan yosh talabadagi sharoitlar, yoki o'z tajribasi mahorat, yoki noqulay sharoitlarda - pastlik hissi va boshqa odamlar bilan teng bo'la olmaslik xarakterli xususiyatlar bu yoshdagi bolalar tashabbuskorlik, faollik istagi hisoblanadi. Moslashuvning samaradorligi ko'p jihatdan bola o'zini va uning ijtimoiy aloqalarini idrok etishi bilan bog'liq. Yilning birinchi yarmida moslashish jarayoni muvaffaqiyatli tugaydi va natijada o'sha shaxsiy xususiyatlar, ko'nikmalar va muvaffaqiyatli hayotga olib keladigan ko'nikmalar maktabda birinchi sinf o'quvchisi tomonidan egallanadi. Maktabda turli bolalar o'qiydilar, ular orasida talablar, ijtimoiy

munosabatlar, me'yorlarga va maktab tizimiga osongina va erkin mos keladigan o'quvchilar ham bor. Ammo birinchi sinf o'quvchilari orasida noto'g'ri sozlanishi bo'lganlar ham uchrab turadi. Bu bolalar maktabda unumdorlikning pasayishi jarayoni yuqori darajadagi tashvishga ega bo'lgan bola adekvat ravishda boshlanadi buning natijasida sinfdoshlar va o'qituvchi bilan munosabatlarni idrok etishi, o'ziga ishonchsizlik va o'zini past baholashni juda qiyin vaqtlarni boshdan kechirishadi. Maktabning moslashuvi maktabning mumkin emasligi deb tushuniladi sharoitlarda bolaning atrof-muhit bilan o'rganish yetarli darajada mavjud bo'lgan mikroijtimoiy muhit.

Maktabga noto'g'ri moslashish sabablari quyidagilar:

- bolaga individual yondashuvning yo'qligi bo'lishi mumkin;
- tarbiyaviy chora-tadbirlarning yetarli emasligi,
- o'z vaqtida yordam ko'rsatilmaligi, unga hurmatsizlik ko'rsatish;
- oiladagi noqulay moliyaviy va (yoki) hissiy vaziyat, ota-onalarning alkogolizmi;
- bolani tashlab ketish yoki haddan tashqari himoya qilish;
- atrof-muhitning salbiy ta'siri pul olishning qulayligi,
- spirtli ichimliklar va giyohvand moddalarning mavjudligi;
- ijtimoiy va axloqiy ideallarning deformatsiyasi;

Moslashuv yomonlashganda, bu bolalarning xulq-atvori va ularning neyropsik beqarorligida o'z aksini topadi. Bunday bola tashvishlanish, adashish, vahima, nazoratni yo'qotish ehtimoli ko'proq vaziyat va uning xulq, shuning uchun, bunday qiyin vaziyatda, u tushirishni qidirmoqda. Zararsizlantirish natijasi agressiyaga yo'naltirilgan bo'lishi mumkin sinfdoshlar va o'qituvchilar haqida. Boshqa bolalar aksincha, bo'lishi mumkin yopiq, ajratilgan va o'zlariga yo'naltirilgan. Bolada bunday xatti-harakatlarni ko'rsatadi, keyin bu kattalarni ogohlantirishi kerak, chunki bu chuqur ruhiy o'zgarishlarga olib keladi. Shuning uchun, muvaffaqiyatli moslashish uchun maktabdagi nosozliklarning oldini olish va tuzatish zarur kabi «maktab-bola-oila-jamiyat» tizimini tiklash muammo faqat bolada yoki maktabda yoki oilada emas, balki butunlikda butun tizim muvozanatdan chiqib ketgan. Yuqoridagilarning mohiyati shundan iboratki, moslashish murakkab jarayon, bu natijada qanchalik moslashganligini ko'rsatadi insonni o'zgargan muhitga, yangi hayot sharoitlariga, to muayyan ijtimoiy-psixologik munosabatlarning tuzilishi jamoalar, uning xatti-harakati qabul qilingan me'yorlarga qanday mos kelishi va qoidalar. Shuni ta'kidlash kerakki, inson hayotida doimiylik mavjud yangi sharoitlarga moslashish, bu yerda har safar yangisini o'zlashtirish kerak faoliyat turi, ijtimoiy roli.

Bolaning maktabdagi hayotining birinchi yili qanday o'tishi juda muhimdir. Bu uning kelajakdagi maktab hayotini qanday o'tishini belgilaydi, juda muhim davr. Shuning uchun bizga ko'proq kerak birinchi sinf o'quvchilarining o'qishga moslashish xususiyatlarini ko'rib chiqish. Bola maktabda o'qishni boshlaganda, keyin o'yinni almashtirish uchun yetakchi faoliyat ta'lim bilan bog'liq, o'tish jarayonida u emas faqat bilim olish ko'nikma va texnikasini o'zlashtirib oladi, shuningdek, o'zlashtiradi endi yangi ma'nolar, motivlar va ehtiyojlar va ko'nikmalarni o'rganadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. E.M.Aleksandrovskaya va S.M.Trombax moslashuv mezonlari sifatida ta'lim faoliyati samaradorligini, maktab xulq-atvor normalarini o'zlashtirishni, ijtimoiy aloqalar muvaffaqiyatini taklif qiladi.[23,56b] Ijtimoiy moslashuv jarayonida bolaning o'zi ijtimoiy va psixologik vaziyatni o'zgartiradi. Shuning uchun, yangi muhitga moslashish uchun ilgari noma'lum odamlar nafaqat o'quvchi, balki sinf rahbari uchun ham hisob. Maktabga yozilish fakti bilan bog'liq muammolar yoki qiyinchiliklar odatda quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- kunning yangi rejimi bilan bog'liq qiyinchiliklar;
- bolaning sinf jamoasiga moslashishi;
- o'qituvchi bilan munosabatlar sohasida mahalliyashtirilgan qiyinchiliklar;
- bolaning uy sharoitidagi o'zgarishlardan kelib chiqadigan qiyinchiliklar.

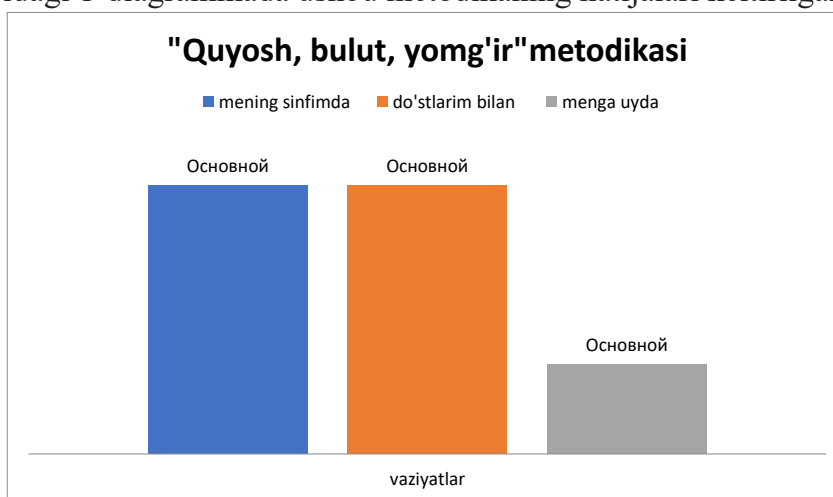
Moslashuv nuqtai nazaridan, bu taxminan 6-7 hafta davom etadi, ammo qiyinchiliklar bo'lsa, u yanada davom etishi yoki hatto moslashuvga aylanishi mumkin. Bola u uchun yangi ijtimoiy rolga ko'nikish uchun ko'p mehnat qilishi kerak. Yangi odamlar (sinfdoshlar, o'qituvchilar) bilan munosabatlarni o'rnatish kerak. Kundalik tartibingizni qayta tiklang, 40 daqiqa davomida jismoniy faollikni ko'rsatmang va diqqatingizni ushbu mavzuga qaratishga harakat qiling. Bularning barchasi 7 yoshli bola uchun juda oson emas. U maktabga kirganida, u bir yil oldingidan butunlay boshqacha mas'uliyatga ega. U yangi bilimlarni egallashi va uni saqlab qolishga harakat qilishi kerak. Ta'lim faoliyati uning yangi hayotining

ko'p vaqtini oladi. O'yin faoliyati mashg'ulotlar bilan almashtiriladi, shuning uchun ov hali ham qum qutisidagi o'rtoqlar bilan o'ynash kerak. O'rganishni o'rganish o'quv faoliyatining asosiy vazifasidir. Ammo har qanday vazifani bajarishda qiyinchiliklar mavjud.

A.P. Sorokin, A.N. Rosenberg, S.I. Stepanov moslashish bosqichlarini aniqladi. Kalaykov I. D. moslashuvning sivilizatsiya rivojlanishidagi rolini o'rgangan, G.A. Ball psixologik moslashuv I.K. Kryazheva moslashish mezonlarini taxlil qilishgan. L.M. Rastova jamoada shaxsning moslashuvi masalalarini o'rganib chiqdi. [24,67b]

NATIJALAR

«Quyosh, bulut, yomg'ir» nomli metodika respondentlarda o'tkazildi. Buning uchun har bir sinaluvchiga quyosh, bulut va yomg'ir uchta variantda chizilgan qog'oz varag'i beriladi. Sinaluvchilarga ob-havo hodisalaridan foydalanib, sinfda, uyda, do'stlari bilan o'zlarining farovonligini aniqlash taklif etiladi. Ular esa savollarga javob berishlari va ularning kayfiyatiga mos keladigan holatni ta'kidlashlari kerak. Jumlar "Mening sinfimda", "Do'stlarim bilan", "Menga uyda"–kabi ko'rinishlarda boshlanadi. «Quyosh, bulut, yomg'ir» diagnostika texnikasi sinaluvchining turli vaziyatlarda o'zini qanday his qilishini aniqlash imkonini berdi. Ularda maktabdagi kayfiyatni quyosh, yomg'ir va bulut bilan belgilashdi, bu yangi do'stlarning paydo bo'lishi va yangi ijtimoiy roli bilan bog'liq. Sinaluvchilar o'zlarini atrofdagilar bilan munosabatga kirishganlarida erkin his etishlari ularning kelajakda muvoffaqiyatli faoliyatlarini ta'minlab beradi. Quyidagi 1-diagrammada ushbu metodikaning natijalari keltirilgan.

1-diagramma (nomini bering)

Yuqoridagi diagrammada natijalarning umumiy o'rtachasi keltirilgan. Bundan ko'rinib turibdiki, sinaluvchilarning sinfdagi vaziyatdagi holatlari do'stlari bilan holatlari bilan birdek natija qayd qilindi. Ammo ularning uydagi holatlariga bo'yicha to'plagan ballari biroz pastroq natijani tashkil etmoqda. Bu bilan biz ularning aksariyat qismi o'zlarining uydagi vaziyatlarda yetarlicha his etmayotganliklarini anglatadi.

1-jadval

Tadqiqot metodikalarining jins bo'yicha Mann-Uitni mezonini bo'yicha tahlili

Mening_sinfimda	Qiz bola	60	55,20	3312,00	1482,000	,102
	O'g'il bola	59	64,88	3828,00		
Dostlarim_bilan	Qiz bola	60	62,07	3724,00	1646,000	,482
	O'g'il bola	59	57,90	3416,00		
Menga_uyda	Qiz bola	60	59,30	3558,00	1728,000	,812
	O'g'il bola	59	60,71	3582,00		

MUHOKAMA. Yuqoridagi 4-jadvaldagi ma'lumotlarga qaraganda, "Mening sinfimda" parametri bo'yicha qiz va o'g'il bolalar orasida ahamiyatli farqlar aniqlanmadi. Unga ko'ra moslashishning bu darajasi o'g'il bolalarda qiz bolalarga nisbatan yuqoriroq ekanligi isbotlanmadi ($U=1482,000$, $p=,102$). "Do'stlarim bilan" parametri bo'yicha qiz va o'g'il bolalar orasida ahamiyatli farqlar aniqlanmadi. Unga ko'ra moslashishning bu darajasi o'g'il bolalarda qiz bolalarga nisbatan yuqoriroq ekanligi isbotlanmadi ($U=1646,000$, $p=,482$). "Menga uyda" parametri bo'yicha qiz va o'g'il bolalar orasida ahamiyatli farqlar aniqlanmadi. Unga ko'ra moslashishning bu darajasi o'g'il bolalarda qiz bolalarga nisbatan yuqoriroq ekanligi isbotlanmadi ($U=1728,000$, $p=,812$).

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, "Quyosh, Bulut, Yomg'ir" kabi proektiv metodikalardan kichik maktab yoshidagi bolalarni (xususiyl va davlat tasarrufidagi MTTlarda tarbiyalangan va 1-sinfga qabul qilingan o'quvchilarning) maktabga moslashuvchanligining psixologik xususiyatlarini o'rganishda foydalanildi. 119 nafar kichik maktab yoshidagi bolalarda o'tkazilgan netodikalarning natijasiga ko'ra ulardagi "moslashish" darajasining o'rtacha qiymati 5,42 ga teng. Assimetrik ko'rsatkich ijobiy natijani ko'rsatmoqda. Amaliy tadqiqot natijasiga ko'ra maktabga moslashish jarayoni xususiyl bog'chada tarbiyalangan bolalarga nisbat davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalangan bolalar maktab muhitiga o'zaro bilan moslashadilar bunga sabab esa davlat MTTlarda olib borilayotgan mashg'ulotlar muntazam ravishda nazoratda olinadi yuqori talim tashkilotlari tomonidan, xususiyl MMTTlarida esa biroz erkinlik borligi sabab ularning tarbiyalanuvchilari maktab muhitiga biroz qiyin moslashishlari aniqlandi.

Adabiyotlar ro'yxati:

Eldasheva G, Karimova G. Ta'lim-tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasi moduli bo'yicha o'quv uslubiy majmua – T.: (Nizomiy nomidagi TDPU huzuridagi QTUMOHM), 2018.- 25 – bet.

Quvataliev M.H Andijon viloyati XTXQTMOXM "Sharq mutafakkirlarining ta'lim-tarbiya borasidagi qarashlarining bugungi kundagi ahamiyati" maqola

Белинская Е.П. Исследование личности: традиции и перспективы Социальная психология в современном мире: Учеб.пособ.для вузов/Под.ред. Г.М.Андреева, А.И.Донцова. М.: Аспект Пресс, 2002.–С. 42, 56.

Кун Д. Основы психологии: Большая энциклопедия психологии. Все тайны поведения человека. – СПб.: ЕВРОЗНАК, 2007, С. 640

Шмелев А.Г. Психодиагностика личностных черт. –СПб.: 2002.–С. 3